

VEDEŽ
ČASOPIS
za šolsko mladost.

II. tečaj
1849.

V četertik 20. kimovca.

12. list
II. polovice.

Bratovska ljubezen.

(Resnična zgodba.)

V francozkim mestu „Lion“ je živel srečen oče s pridnima sinama. Eden se ni bil 15, eden le 12 let star. Leta 1793 obsedejo to mesto puntarji. Starjimu sinu dajo mestnjani puško v roke, mesto braniti. Puntarji pa mesto premagajo. Vbijejo očeta, zapró starjiga sina v tamnice „črna klet“ imenovane. Mlajši brat, ki je starjiga povsod iskal, pa nikjer najdel, dospe nazadnje do oknica tamnice v vozkih ulicah. Kliče ga po imenu. Jetnik, glas svojiga preserčniga bratca slišati, pomolí roke skozi vozko luknjo, da bi ga objel. Ali ne moreta se doseči. Mlajši stopi na kamen in na perste, da se le bratove roke dotakne.

„O moj zlati brat! — reče, in solze se mu vderó — vmoriti te hočejo tedaj, in jaz naj te nikdar več ne vidim? Ali nisi djal, da še nisi 15 let spolnil?“

„Res je taka, mili bratec moj! — odgovori uni — jaz sim vse povedal; ali nočejo slišati. O, pojdi in tolaži predrago mater. Nič mi toliko žalosti ne prizadeva, kot da sim jih bolne zapustil. Pa nikar jim ne povej, da bom mogel glavo dati!“

Mali se hoče v solzah raztopiti. Vleže se na tla in vpije neprenehama: „Oh, moj brat bo mogel vmreti, in še ni 15 let star!“ — Vojšak se mu grozi, če ne bo tiho in se vstran pobral. Mali pa se ne gane z mesta, dokler ga vojšak, ki je na straži stal, silama ne odpodí, in k enimu vojaških sodnikov tira.

K sreči je bil ta mehki ga serca. Obupali deček se verže pred-nj na kolena in prosi tako ganljivo, tako mило, da naj njému namesto bratu glavo odsekajo, — da sodnika do solz gane. Ta hitro nekaj napiše in listek po vojšaku pošlje. — Čez četert ure pride jetnik z vojšakam, pa brez verig na nogah.

„O, vsmiljeni Bog, — zavpijeta brata z enim glasam — moj brat!“ Se objemata, da ni kraja ne konca. „Zdaj te pa nikoli več ne zapustim!“ — pravi mlajši. „Tega tudi nikar! — povzame sodnik — pojta zdaj k svoji materi in bodita ravno tako dobra sina kakor sta si brata.“

Da bi se pač vsi bratje in sestre tako ljubili!

Medved pride v šolo.

V polnočni Ameriki živijo majhni, černi, pohlevni medvedje. Človeka le po zimi v hudi lakoti napadejo. Pred nekoliko leti najde neki fantiček mlado medvedče. Prinese ga domu. Skerbno ga hrani. V malo mescih je privajeno kot kako pse.

Fantiček je hodil v bližnjo vas v šolo. Poslednjič se prederzne, skrivaj tudi svojiga tovarša, maliga medveda, ki ga je spremljal kot pes, sabo pripeljati.

Iz začetka so se sicer šolarji noviga šolarja bali; pa kmalo se ga privadijo, in se ž njim soznanijo. Igrajo se ž njim, in ga pitajo s sadjem in kruham. Preden učenik pride, ga skrijejo pod klop. — Čez dve leti pa medved kar v hosto zgine. Nikakor ga ne morejo najti.

Štiri leta pretečejo. V šoli se je bilo že zlo spremenilo. Malo starih učencov in učenk jo je še obiskovalo. Tudi učenika ni bilo več tistiga. Po zimi 1836ga leta za-

čne učenik ravno učiti. Kar se vrata odprejo. Debel medved stopa počasi in prav možko tebi nič, meni nič v šolo. Strah in trepet otrok in učenika si lahko sleherni misli. Vsi planejo v en kot in neznano vekaje vlačijo mize in stole préd-se. Ali šola je bila precej deleč od vasi. Nihče ne zasliši otročjiga vekanja in vpitja na pomoč. —

Kaj počue timčasi medved? Za prestrašene otroke se še ne zmeni ne. Polahko gre k peči, se greje, in izlecovaje in valaje se pri peči, kaže, kako dobro mu se godí. Ogrevši se, čez četert ure zopet vstane. Na steni več mavhic in dekliških canjic (korbic) viditi, mu pride na misel, da je morde, kakor nekdej, v njih prigrizniti kaj. Postavi se tedaj na zadnje noge, in sne vse jabelka, hruške in kruh iz njih. Poslednjič se ogerne s plajšem eniga šolarja, in počasi odide.

Zdaj jo cedijo otroci z velikim hrupam v vas. Nekoliko lovcov jo maha naglo za medvedam. Sled se po snegu dobro pozna. Srečno ga vbijejo. Vžgano znamenje pa, ki ga je medved imel, je prepričalo, da ni bil nobeden drugi, kot stari tovarš šolske mladosti. Radi bi ga bili zdaj spet živiga imeli. Ali svinčenka je bila ravno v serce zadela. Kar ganil se ni več revni Bulj. Tako mu je bilo namreč ime.

Od gibanja in dela.

(Konec.)

Pri nobenim vzdigovanji, nobeni nošnji ali nobenim družim delu s kakim orodjem, tudi ne s hojo, tékam i. t. d., se nikakor ne presili. Nebrojno je primerljejev, ki si jih človek po tacihi neumnosti ali nemarnosti nakloni. Če ti pri kakim vzdigljeji kaj v križic stopi, je tó, če te ravno strašno holi, še majhna reč. Huji je, če se ti kaj družiga v životu vtèrga ali póči, de te poprej ali kasneje pod zemljo spravi. Brez števila je že ljudi po takim presiljenji poginilo. Takim je prekasno reči: nikdar več ne bom takó težko vzdignil. Ali tako z visociga skočil. To je res, de ne boš več, zakaj ta te bo spravila — in mo-

rebiti že v 24 urah! — — Spomni se vender o človek! de tudi prenapeto železo počí. — Kaj ti bo pomagalo z nezmernim in presiljenim delam kaj več pridobiti si, pri tem pa svoje zdravje ali še clo življenje zapraviti!

Vsi, ki sključeno s stlačenim drobjem in trebuham navadno delajo, ali kateri nobeniga telesniga, ampak večidel le pisarske dela, z duham napenjaje se, opravljajo, naj se slednji dan v čistim zraku po kako uro razhajajo, pa prosti težkih misel in z veselim sercam, de jim bo sprehanje teknilo, in njih život okrepčalo. Naši prvi starši ki so bili — pa v svoj prid — k delu obsojeni, so se mogli gibati, če so hotli preživiti se, pa so tudi visoko starost doživeli. — V tistih časih jih ni bilo, de bi bili po celi dan, cele léta ali svoje žive dni v pisarnicah sključeno sedeli in svoje možgane napenjali. Tudi jezdarjenje, lóv, ples, marsiktera igra i. t. d., ko se vse to previdno in zmerno dela, zamore posebno dobro tèkniti, in telo okrepčati. Kmetiška mladost pa naj ne pleše poleti ali pri hudi vročini, to ji ne bo služilo, marveč očitno škodovalo. Ako se že mora s plesam radovati, naj se tó pozimi godí, kadar je bolj spočita ali čila.

Okamneline.

Okamneline imenujejo učeni take reči, ki iz perviga niso bile kamnene, ampak so kasneje okamnele. Zlasti se najde veliko okamnelih polžev in lesa. Muogo je okamnelih polžkov, ki so tako majhni, da jih komaj vidiš. V zemlji, sosebnó v podzemeljskih jamah so našli tudi že okamnele oroslánove, medvedove in kosti več neznanih žival, ki so bile, po kosteh soditi, tako strašno velike, da jih nikjer več na celim svetu takih in tolikih ne najdeš. Dobili so že tudi in sicer na nar višjih gorah dosti dosti okamnelih rib. Kako so pač ribe na nar višji gore dospele? Drugiga ne gre misliti, kakor da so o času vélikiga potopa, ko so bile tudi nar visočji gore pod vodo, po odtoku na suhim ostale in potem okamnele. Kako

in zakaj da se to zgodi, tega učeni dosihmal še niso popolnoma dognali.

V Ljubljanski znamenitnici ali muzeumu lahko vidiš v spodnjim razdelku in sicer v prvi izbi na levo pri oknu več okamnelih polžev in rib, v zgornim razdelku pa okamnelo hrodje velikiga medveda, to je vse kosti, tako zložene, kot so bile v živim medvedu.

Okamneline imajo pri naravo- ali natoroznancih strašno veliko vrednost. Po njih ti zamorejo povedati, kakšniga plemena in lege — ali starji ali mlaji — je zemlja, v kateri si okamnelino našel. Kdor kaj takiga najde, naj izroči, ako je mogoče, gosp. Freyerju, varhu Ljubljanske znamenitnice, zlo mu bo vstregel.

Kako se zgodi, da voda vtonjenca iz sebe verže?

Nekteri vtonjenec izplava čez 8, nekteri čez deset dni, nekteri poprej, pa tudi pozneje. Pravijo: Voda ga je iz sebe vergla. Kako? zakaj? Poslušajte.

Ljudje mislijo, kadar človeku mehur poči, pa izplava. Ta je bosa. Učeni nam to prikazen tako razlagajo: Vsaka reč, ki je ložji od vode, po vodi plava. Poleno po vodi plava zato, ker je ravno tolik kos vode (misli si jo v led storjeno) težji od polena, poleno tedaj ložji od vode. Toraj plava na nji. Kamen pa je težji. kakor ravno tolik kos vode. Torej ne more plavati po nji. Nadalje: Vsaka reč zgubi v vodi toliko svoje teže, kolikor voda teži, ki je bila poprej na tistem prostoru. Tehta postavim človek cent, to je 100 funtov, voda pa, ki je bila poprej na tistem prostoru 99 funtov, znese človekova teža v vodi le 1 funt. In zares je človek v vodi lahak kot pero.

Vidili smo, da človek ni dosti težji od vode. Malo tedaj manjka, da po vodi brez umetnosti ne plava. — Kdor je že kakiga vtonjenca vidil, ki je čez več dni sam na dan prišel, je tudi vidil, da je bil zlo otekel in napet

kot sod. Zavolj tega pa ni vtonjenec nič težji od poprej. Le toliko je težji, kar je vode v njem. Nasproti pa zdaj v vodi veliko več prostora vzame, tako, da voda, ki je bila poprej na tistim mestu, njegovo težo preseže. Telo vtonjenca je tedaj zdaj ložji od vode. Toraj sam izplava in plava po vodi kot les.

Kmet in ciganica.

(Resnična zgodba.)

Neki beli Krajnec grę undan v Šmarje na somen. Sreča ga ciganica. „Kamo idete?“ — „Grem v Šmarje volov kupovat“, pravi kmet. „Podajte mi, veli ciganica, novce (denarje), da Vam jih osrečim.“ — Kmet, velik babjoverec, ji voljno podá svoje v popir zavite bankovce. Ciganica se oberne, kakor, da bi hotla svoje čire čare napraviti. Potem podá kmetu popir nazaj, rekoč: „Pa Bog ne daj, da bi poprej vanj pogledali, kot poldan odzvoni, drugači bi Vam vse zginilo.“

Kmet gre vesel svojo pot dalje. Še le proti poldnevu začne za voli pogajati. Nalaš noče pred poldnevam pogoditi, ker se je namreč bal, da mu bi bankovci zginili, ko bi jih poprej pogledal.

Potem pa, kó poldne odzvoni, je bil kup kmalo dokončan. Voli so veljali osemdeset goldinarjev. Ravno toliko je kmet v popirji sabo imel. Ali ko hoče denarje šteti, najde prazen popir. Kdo drugi mu jih je vzel, kot ciganica, ko se je bila od njega obernila, svoje prazne čire čare napraviti? Zdaj se začne opeharjeni kmet po glavi tolči in ciganico preklinjati. Ali prekasno — krava je bila že iz hleva.

Kdor noče verjeti, naj ga skušnja uči.

J. Navratil.

Solnce in mavrica.

(Basen.)

Mili dež je ravno svoj tihi blagoslov čez cvetečo do-

lino razlival. Veter je oblake kot černe ovčice pred sabo semtertje podil, in ljube kaplice so po zraku plesale, ko svitle kresničice. Žarko solnce je proti zahodu še enkrat skoz oblake posijalo, in kaplice so se na rožicáh bliske-tale, kot od solnca vžgani biserji.

Solncu nasprot pa se je čudolepa mavrica čez obla-čni strop razpéla. Vsi ljudje v dolinici, mladi in stari, so gledali in se niso mógli nagledati krasne prikazni čudo-vitne nature. Še solnčice je z dopadajenjem gledalo na nebeški mostek, ki so ga njegoví žarki naredili.

Al toliko slave je našo ljubo mavrico napihnilo. Za-ničljivo je sosedne meglice gledala. Še clo soluce je jela grajati. Očíta mu, de je zmirej ene in taiste barve, ko se ona v sedmerih bliši.

Solnce molčí. Al mlada prismóda ne jenja, solnca zaničevati, če je ravno le od njega toliko slave zadobila, in svojo lepoto visoko čez solnčno vzdigúje.

Zdaj solnčice zaide za gorami. Mavrica je obledéla, in prepozno spoznala, de njeno celo življenje je bilo le darilo zaničevaniga solnca. D.

Vsakdanji pogovori v slovenskim in ilir-skim jeziku.

IV. Od vreména.

Po slovensko.

Kakovo je vréme?
 Megléno je.
 Oblačno je.
 Je li vedró?
 Je li pot suha?
 Zlo je blatno (blatnasto.)
 Bomo snega dobili.
 Toliko snega je že palo, de
 se bomo na sanéh mógli vo-
 ziti.
 Taja se.
 Vréme je popustilo.
 Zlo je sopárno.
 K hudim vreménu se napravlja.

Po ilirsko.

Kakvo je vréme.
 Maglovito je.
 Mutno je vréme.
 Jeli vedro?
 Jeli suho po putu?
 Verlo je blatno.
 Mi ćemo snéga dobiti.
 Toliki je snéž već padao, da
 ćemo se moći sanjkati (na
 saonicah se voziti).
 Odtají se.
 Vréme je popustilo.
 Jaka je žestina (vručína), žar-
 no je.
 Kaže se nepogoda.

Po slovensko.

Podvizajmo, de ne bomo mokri.
Ne bojte se, bomo zdaj pod
strého.

Vreme se je premenilo.

Oblači se.

Preteklo noč je neprenehama dež
šel.

Vreme se vedrí.

Nocoj je zmerznilo.

Gromí, bliska se, toča gré.

Danes je merzel dan.

Zjutraj in zvečer je hladno.

Davi je slana pâla.

Po ilirsko.

Zurimo se, da nebudemo mokri.
Ne bojte se, mi čemo skoro pod
krov doći.

Vrême se promênulo.

Biva mutno.

Prošastu noč je neprestance daž-
dilo.

Vrême se razvedri.

Nočas se je zmerznulo.

Germí, blista, tuč pada.

Danas je hladan dan.

Jutrošno i večerno vrême je
hladno.

Jutroske je mraza bilo.

Hoja po berglah nevarna hoja.

Bob narčkov Tine je vidil sosedoviga pastirja, ka-
ko urno zna po berglah hoditi. Berž si tudi on bergle na-
pravi. Mati ga karajo: Mi boš pustil bergle ali ne? Tine
se pa le smeja. Pa ni dolgo — tresk — se zavalí z ber-
glami vred na terde tla. Do kervaviga se pobije in veka,
da je strah. Mati pa: „Ali te nisim svarila? Kdor na
v'isokim vriska, v globokim piska.“

Smešnica.

Poglavar maliga mesta, ki je bil malokdaj tèš, gre
eniga jutra precěj naterkan (vinjen) v mestno svetovav-
nico. Na poti si kupi ribo, ki jo domu ženi pošlje, de bi
mu jo na pol skuhalo in na pol spekla. Poplavar pride v
posvetovavni zbor, in vino mu je tako dobro délo, de rah-
lo zadrémlje. Ravno se pomenkvajo, kako bi nekiga hu-
dodelnika obsodili. „Kaj vi mislite?“ ga vpraša prvi
svetovavec, „kaj vi mislite, gospod poglavar?“ „„E, de
bi te vrag!““ zarenči poglavar, ki se mu je ravno od ri-
be sanjalo, iz spanja, „„saj sim že rekel: Na pol naj se
skuha, na pol pa spéce!““

Nenavadne besede v tím listu.

Mestni poglavar, † purgermajster; *mestna svetovavnica*,
† rótovž; *biser*, koravda (Perle).